

Česká demokratická levice v éře „normalizace“

20.6.2025 - | Grantová agentura ČR

Pro nás dějiny nekončí. Politická práce a myšlení českého levicového exilu (1968-1989).

Badatelský tým usiloval nejen o objasnění dílčích otázek spojených s občansko-politickou opozicí v disentu a exilu po srpnu 1968, ale také o obecnější pohled na roli a význam české nezávislé politické levice v druhé polovině 20. století, na její různá ideologická východiska, opoziční strategie, informační okruhy a transnacionální vazby. V delším časovém horizontu se zabýval jejím zrodem, formováním v evropských kontextech, možnostmi i limity vzájemné spolupráce a jejím vlivem a významem v době hroucení komunistických diktatur na sklonku 80. let 20. století.

„Klíčovou motivací práce byla snaha objasnit spleť myšlenkový a institucionální vývoj české demokratické levice v éře komunistické totalitní diktatury a vytvořit tak předpoklady pro zkoumání levicové politiky a myšlení po roce 1989,“ dodává vedoucí týmu Jiří Suk.

Historici se soustředili na tři synchronně pojednávané klíčové iniciativy demokratického levicového exilu – Československou sociální demokracii vydávající v západním Německu čtvrtletník *Právo lidu*, reformně komunistickou skupinu vydávající v Římě dvouměsíčník *Listy* a západoberlínskou radikálně socialistickou skupinu kolem čtvrtletníku *Informační materiály*. Zkoumali je s ohledem na základní vývojové mezníky – pražské jaro 1968, Chartu 77 a politiku lidských práv, pravicový obrat na počátku 80. let 20. století v USA a Evropě, sovětskou perestrojku a pád komunistických diktatur v roce 1989.

Kniha Pro nás dějiny nekončí. Politická práce a myšlení českého levicového exilu (1968-1989)

Sociální demokracie byla tradiční politickou stranou působící od poslední čtvrtiny devatenáctého století. Podílela se na vládách v první (1918-1938) a třetí republice (1945-1948). Její násilné sloučení s KSČ v červnu 1948, poúnorová exilová vlna, neúspěšný pokus o obnovu v době pražského jara 1968 a další odchody do exilu – to vše vytvářelo zvláštní podmínky pro udržení sociálnědemokratického směru v povědomí a v navigaci směrem k obnovení plnohodnotné politické plurality na levici.

Zatímco doma existovala „spící strana“, již tvořili bývalí a v podmínkách samovlády KSČ neaktivní členové strany se silnou sociálnědemokratickou identitou a pamětí, v exilové organizaci probíhalo názorové štěpení a generační výměna. S tím se pojila otázka, koho vlastně strana reprezentuje po únoru 1948, po srpnu 1968, po Chartě 77 a na sklonku osmdesátých let – zda domácí spící stranu, nezávislé socialisty před Chartou a po ní, případně zda je otevřeným prostorem pro každého včetně reformních komunistů, u nichž čas otupil ambici udržet si vůdčí pozici v předpokládané reformě socialismu.

Antikomunistická hodnotová orientace jako základní skupinová identita nadřazená politickému pragmatismu vyústila v to, že exilová sociálnědemokratická strana nakonec nesehrála klíčovou roli v bleskovém obnovení činnosti Československé strany sociálně demokratické v listopadu 1989 a následujících měsících. Ukázalo se, že sociálnědemokratický prostor lákal více politických proudů a osobností, než se zdálo v podmínkách nesvobody.

Skupina Listy, složená z prominentních osobností reformního komunismu a pražského jara 1968, nejprve usilovala být mluvčím „strany vyloučených“, tedy těch členů KSČ, kteří na přelomu šedesátých a sedmdesátých let odmítli pookupační konsolidaci. Pokusila se udržet reformní

komunismus v kurzu dvojím úsilím směřovaným domů i k potenciálním spojencům v Evropě. V diplomatické, politologické a publicistické aktivitě se v exilu stala skupina kolem Jiřího Pelikána a Zdeňka Mlynáře více než zdatnou konkurencí etablovaným antikomunisticky orientovaným sociálním demokratům. Určitou naději vkládala do eurokomunismu a Číny jako možných protiváh sovětského imperialismu.

Poměrně výrazná změna nastala s Chartou 77 a generálním obratem k lidským právům bez ohledu na politický a ideologický profil domácích opozičních proudů. Po roce 1985 skupina přirozeně znovu kladla větší důraz na reformně-komunistickou politiku. Od generálního tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu (ÚV KSSS) Michaila Gorbačova se však nedočkala uznání pražského jara 1968 jako legitimního předchůdce moskevské perestrojky. Podobně jako v případě sociální demokracie bylo vyústění dvacetileté politické práce skupiny Listy dosti překvapivé a málokým očekávané. Nenaplnil se totiž předpoklad, s nímž počítali i pravicově orientovaní disidenti, že přechod od totalitarismu k demokracii bude řízený a postupný a že v něm sehraje zásadní roli dějinami poučené reformně-komunistické elity podporované spřízněným exilem. V radikálně proměněné atmosféře na konci osmdesátých let, kdy KSSS a středoevropské komunistické strany doslova utekly od praporů, sehraja politika pražského jara a na ni navazující socialistická opozice v exilu pouze symbolickou roli.

Skupinu Informační materiály vytvořili studenti spjatí s Hnutím revoluční mládeže, jež se v letech 1968–1969 nejrozhodněji postavilo proti obnovování pořádku v Československu. Skupina navazovala na západní novou levici, především na proud spjatý se 4. internacionálou, k níž se historicky vázala první systematická kritika stalinismu z pera sovětského revolucionáře v exilu Lva Trockého. Tato kritika spočívala v podrobné analýze byrokratické degenerace revolučního přetváření světa a uznávala říjnovou revoluci 1917 jako zásadní historický mezník na cestě lidstva k osvobození v socialismu a komunismu v pojetí dělnické samosprávy. Pod vlivem liberálně levicového eurokomunismu, nepochitické politiky lidských práv a pravicového obratu počátkem 80. let 20. století tento směr slábl a stával se intelektuální exkluzivitou v názorovém třibení radikálně levicové kritiky v přechodu k postmoderní a postindustriální konzumní společnosti.

Časopis *Informační materiály* zanikl na počátku osmdesátých let. S určitou přestávkou na něj navázalo české vydání *Inprekoru* (orgánu 4. internacionály), který už ovšem nebyl personálně spjat s původní skupinou Infomat, jež se rozpadla. Myšlenkově však na *Informační materiály* navazoval. Co tedy zbývalo v druhé polovině osmdesátých let z radikálně socialistického programu? Zásadní kritika východního socialismu i západního kapitalismu jako slepých cest pozdní modernizace a hledání alternativy v přímé demokracii a výrobní a politické samosprávě, které se měly stát (ale nestaly) pilíři demokratické revoluce 1989.

Kniha o levicové opozici vyvolala v českém prostředí zájem a diskusi a byla oceněna v několika recenzích. V současné době je připravováno její vydání v anglickém jazyce. České vydání je možné objednat na stránkách Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR nebo v nakladatelství Argo.

Badatelský a autorský tým. Zleva PhDr. Jiří Suk, Ph.D., DSc., Mgr. Kristina Andělová, Ph.D. a Mgr. Tomáš Zahradníček, Ph.D.

<https://gacr.cz/ceska-demokraticka-levice-v-ere-normalizace>